

Hankovszky Tamás

Megfontolások Weissmahr Béla halhatatlanságkonceptiójáról

Elhangzott a PPKE BTK Filozófia Tanszékének *Halhatatlanság* című Weissmahr Béla-émlékkonferenciáján,
2026. 2. 6.

Hogy kivehessem a részemet a Weissmahr Bélára, kitűnő tanáromra, majd szeretett szegedi kollégámra való emlékezésből, újra kézbe vettem az írásait, és megragadtam az alkalmat, hogy olyanokkal is megismerkedjem, amelyeket korábban még nem olvastam. Ezzel együtt sem vagyok szakértője az életművének vagy azoknak a témáknak, amelyekkel foglalkozott. Igyekeztem filozófiája belső logikáját végig komolyan venni, mégis kívülről és bizonyos értelmében távolról tekintek erre az életműre, mert másfajta filozófiában mozgok otthonosan, mint amelyet ő művelt. Ez a különbség az ő ítélete szerint egyenesen *alkalmatlanná tesz* arra, hogy *elfogadjam*, sőt, sajnos talán még arra is, hogy az ő kritériumainak megfelelően *megértsem* a lélek halhatatlanságára vonatkozó koncepcióját, amelyet pedig gondosan tanulmányoztam.

Weissmahr elméletének hegeli kontextusa

Weissmahr persze nem konkrétan az én alkalmatlanságomról beszélt, hanem az általa helyesnek tartott koncepció elsajátításának olyan feltételét nevezte meg, amelyet – akárcsak a legtöbb filozófus – én sem teljesítek. Ahhoz ugyanis, hogy a test és a lélek mibenlétét, ezek viszonyát jól értsük, szerinte „el kell hagynunk az értelmi gondolkodás síkját és át kell jutnunk az ész gondolkodásának dimenziójába.”¹ Márpedig az ész „lényege az a képesség, amelynél fogva az absztrakt-fogalmi tudás ellentmondó (s így egymást kizáró) tagjait az ellentét megőrzése mellett is egységükben ragadjuk meg.”² Ez az „egységükben megragadás” (tehát nemcsak az egységük állítása, hanem tényleges megértése) nekem valóban nem sikerül – persze nem pszichológiai értelemben mondom ezt, hanem filozófiai önbesorolásként. Attól tartok, Weissmahr Béla azt mondaná rólam, hogy én is „ragaszkodom” ahhoz, „amit értelmi gondolkodásnak lehet nevezni”,³ és ami szerinte ahhoz vezet, hogy a test és a lélek „egysége megoldhatatlan rejtéllyé válik az ember számára”.⁴ Nem tudom, hogy *ragaszkodom-e* az úgynevezett „értelmi gondolkodáshoz”, de azt elismerem, hogy tényleg vonakodom követni „a fogalom mozgását”, amikor számomra a meghatározottság még a megértés feltétele, és amikor

¹ Weissmahr Béla: *A szellem valósága. Filozófiai útmutatás*. Budapest, Kairosz, 2009. 270.

² Weissmahr: *A szellem valósága*. 271.

³ Weissmahr: *A szellem valósága*. 270.

⁴ Weissmahr: *A szellem valósága*. 274.

– úgy érzem – e „mozgás” kihúzná a lábam alól a talajt, hiszen kiemelve abból a viszonyrendszerből, amelyet még valóban érteni vélek.

A Weissmahr által is ajánlott hegeli ész azzal kecsegtet, hogy tudásommal fölé emelkedhetek azoknak az antinómiáknak, amelyekhez az élet nagy kérdéseiről való, a léttapasztalat sokrétűségére nyitott gondolkodás újra meg újra vezet engem, és amelyekben kitartani számomra intellektuális becsületességnek, a valósághoz való gondolkodói hűségnek tűnik, nem azért, mert végsőnek tartom ezeket az antinómiákat, hanem mert jelenleg megkerülhetetlennek mutatkoznak. Úgy vélem, ez az a gondolkodás, amely a *fides et ratio* jegyében a hittel is a leginkább együtt tud működni. Persze igazat kell adnom Weissmahrnak: a test és a lélek egységének kérdése számomra valóban rejtély. Csakhogy olyan rejtély, amellyel szerintem érdemes együtt élni, vagy inkább olyan teológiai értelmében vett misztérium, amelyet szemlélni érdemes (tehát amelyhez nem a megszüntetve megőrzés az adekvát viszony).

Mindezt nem a saját igazam és így valamiféle vélt fölény tudatában mondtam el. Nem tudom ugyanis, hogy igazam van-e. De számot akartam adni a nézőpontomról: tényszerűen beszámoltam róla, hogy számomra nem járható, és tulajdonképpen nem is vonzó az az út, amelyen Weissmahr a lélek halhatatlanságát megközelíti. Akármilyen szomorú is ez, a filozófiában egy ponton elválnak az utak – nem azért, mert egyikünk elhibáz valamit, hanem mert mást tekintünk a filozófia céljának, lehetőségének és kockázatának. Az utak ilyen elválása most különösen is szomorú, hiszen most éppen arról van szó, hogy minden tiszteletem és hálám ellenére sem tudom követni Weissmahr Bélát, akinek emlékére ma összegyűltünk. Az elmondottakkal egyszersmind azt is szerettem volna érzékeltetni – és ennyiben az eddigiek nemcsak merőben szubjektív bevezetőként szolgáltak –, hogy Weissmahr halhatatlanságelmélete erősen *elméletfüggő*, vagyis csak akkor fogadható el, „ha már meghoztunk bizonyos előzetes döntéseket, még ha ennek nem is vagyunk tudatában”.⁵ Az eddigiekben Weissmahr döntései közül egy erősen hegeli színezetű filozófia melletti elköteleződésre utaltam, amelyben bizonyára saját előzetes döntéseim miatt vonakodom követni őt.

⁵ Weissmahr Béla: Keletkezhet-e szellem anyagból? In Weissmahr: *Az emberi lét értelme. Metafizikai értekezések*. Budapest, Akadémiai, 2012. 226–255. 227. Jóllehet Weissmahr egyik legfőbb törekvése volt kényszerítő igazságokat kimondani, és ennek érdekében egy olyan nézőpontot elfoglalni, amely más szinten helyezkedik el, mint ahol alternatív nézőpontok igazságai vetélkedhetnek, az én nézőpontomból nézve éppen ezáltal veszített szem elől, vagy szorított háttérbe olyan valóságmozzanatokot, amelyek akár egy hasonlóan tiszteletreméltó filozófia középpontját is alkothatnák. Korábban önálló tanulmány formájában vettem számot a retorzív érvelés általa kifejtett elméletével, és arra az eredményre jutottam, hogy az érvelés ilyen típusa segítségével sem lehet elvégezni a tudás végső, kényszerítő megalapozását. Vö. Hankovszky Tamás: A retorzív érvelés elméletének logikája. In Szombath Attila – Petres Lúcia (szerk.): *Metafizika Magyarországon? Konferenciaelőadások Weissmahr Béla filozófiai örökségéről*. Budapest, L'Harmattan – Sapientia, 2015. 203–216.

Ilyen előjelek mellett, kiváltképpen Weissmahr implicite rólam is kimondott ítéletének ismeretében nem volna szerencsés, ha éppen én volnék az, aki egy rövid előadásban a lélek úgynevezett észfogalmát szembesíteni akarná más filozófiai meggyőződésekkel, vagy ha Weissmahr halhatatlanságelméletének mélyreható elemzésére vállalkoznék. Inkább bevallva a nézőpontomat és vállalva annak korlátait megpróbálok felvillantani valamit abból, amit onnan, ahol állok, én is láthatok ebből az elméletből. Összefoglalóan azt mondhatom, hogy impozánsnak és ezért imponálónak látom. Megnyerő számomra, mennyire koherens és kiterjedt keretbe tudja illeszteni a halhatatlanságkonceptiót, hogy számot vet az evolúcióelméletből fakadó konzekvenciákkal, továbbá, hogy innovatívan és bátran viszonyul éppúgy a katolikus tanításhoz, mint a klasszikus metafizikai hagyományhoz (Arisztotelész, Szt. Tamás, Leibniz). El kell ismernem azt is, hogy aminek az érvényesítését hiányolom nála, azt Weissmahr sem tagadja, és nem csodálkoznék, ha úgy vélte volna, hogy érvényesítette is, vagy legalábbis megfelelő helyet tartott fenn számára. Ennek ellenére úgy látom, hogy vannak fontos dolgok, amelyek a maguk súlyában és rangjában nem helyezhetők el elmélete keretei között. Nem ezekkel szeretnék azonban foglalkozni, hanem azzal, amit alaposan kidolgozott.

A lélek halhatatlansága és a test föltámadása

Az a több változatban is publikált gondolatmenet, amely kifejezetten az ember örök életét tárgyalja, izgalmas tézissel kezdődik. Eszerint amit a lélek halhatatlanságán értünk, az nem más, mint aminek hitét a nagy monoteista vallások a holtak föltámadásáról való beszéddel fejezik ki. Csakhogy a test föltámadásának és a lélek halhatatlanságának azonosíthatósága egyáltalán nem magától értődő. Oscar Cullmann például élesen szembeállítja őket, amikor Szókratész és Jézus halálát hasonlítja össze.⁶ Ha tehát komolyan akarjuk venni Weissmahr kiinduló állítását (amelynek explicit, megfelelően didaktikus kifejtésével és megalapozásával később sajnos adós marad, jóllehet a figyelmes olvasó minden szükséges útmutatást megkap), akkor meg kell válaszolnunk a kérdést, hogy mi köze a léleknek a testhez, illetve hogy hogyan lehet egyszerre halhatatlanságról és *halál* utáni föltámadásáról beszélni. Weissmahr megfogalmazása már a bevezetőben is sejteti, hogy mind a „halhatatlanság”, mind a „föltámadás” a lényegét más-más oldalról megvilágító esetleges kifejezések csupán, amelyekkel valójában azt a reményünket fejezzük ki, „hogy az emberi személy a halál után is személyes módon tovább-létezik.”⁷ Eszerint a sok vallás egybehangzó ígéretének, hogy *annak, aki én vagyok, jövője van a halál*

⁶ Oscar Cullmann: A lélek halhatatlansága vagy a holtak feltámadása? In *Református Egyház* 35 (1984). 2, 4, 5, 6, 31–33, 78–81, 105–107, 130–131.

⁷ Weissmahr: *A szellem valósága*. 237.

után is, két különböző kifejezőmódjáról van szó.⁸ Ezek a kereszténységben egyaránt kanonizálódtak, és viszonyuk talán csak azért tűnik problematikusnak, mert mindegyik mondani látszik valamit, még hozzá egymásnak ellentmondót látszik mondani arról, hogy mi az a szál, amely átvezet minket a halálon túlra, ki az az én, akinek jövője van. Vajon a testem, amelynek a látványos halál után előbb fel kell támadnia, vagy inkább a lelkem, amely láthatólag nincs is alávetve a halálnak? Weissmahr olyan választ kínál, amelyben eltűnik ez vagy-vagy, de még az is-is diplomatikus megoldására sincs szükség. Megpróbálja kimutatni, hogy a test és a lélek „különbségük ellenére is azonosak, ill. valós egységük ellenére is különbözőek”.⁹ Ehhez a test és a lélek speciális fogalmára: mindkettő hegeli értelemben vett észfogalmára van szüksége.¹⁰ Elméletének ezekbe a hegeli mélyrétegeibe kívülállóként nem bonyolódna bele. Hadd folytassam inkább máshonnan!

A világba zárt lélek

Weissmahr Béla első fontos filozófiai publikációi az 1970-es évek elején a csodák problémájához, ezzel összefüggésében pedig Isten és a világ viszonyához kapcsolódtak. Ekkor kidolgozott álláspontját mindvégig fenntartotta, és a filozófia más területein is érvényesítette. A hagyományos csodaértelmezéssel szemben leszögezi: „Ha Isten a világon belül valamit létrehozna anélkül, hogy ezt egyszersmind a (tőle származó) teremtenyi erőktől eredeztetné, akkor ez azt jelentené, hogy Isten legalábbis az ilyen esetekben úgy működne, mint ahogy egyébként teremtett erők működnek. Isten tevékenysége tehát az ilyen esetekben a tevékenység eredménye alapján összemérhető lenne a teremtmények tevékenységével, és így nem lenne az egész világ létének és tevékenységének transzcendens-immanens alapja.”¹¹ Nem vagyok benne

⁸ Vö. Hankovszky Tamás: A feltámadás és az örök élet keresztény reménye. In Hankovszky Tamás: *A megváltott lét hermeneutikája. Filozófia, teológia, irodalom*. Budapest, Kairosz, 2015. 190–207.

⁹ Weissmahr: *A szellem valósága*. 270.

¹⁰ A test és a lélek hegeli egységfogalmának talaján Weissmahr a „feltámadás a halálban” teológiai koncepcióhoz közeli álláspontot jut: „Teljes mértékben elfogadom modern eszkatológiai szemléletmódot, amely egységben látja a »a test feltámadását« és »a lélek halhatatlanságát«. Ha a konkrét anyagot a szellem felől értjük meg, és minden véges szellemet anyagnak nevezünk, és hangsúlyozzuk, hogy soha nem egy világ- és történelemnélküli lélek nyeri el Istennél az üdvösségét, akkor nincs a halál után »anima separata«, hanem csak feltámadott testiség, amelynek azonban »személyessé vált anyagként« semmi köze fizicista elképzelésekhez. Mindazonáltal úgy vélem, hogy az a következtetés, miszerint a test feltámadásának semmi köze ahhoz a holttesthez, amelyet a sírba bocsátanak (vagyis tulajdonképpen e világ konkrét anyagságához), elhamarkodott. Ez a felfogás egyszerűen figyelmen kívül hagy egy nem jelentéktelen mozzanatot. Nem veszi tekintetbe ugyanis, hogy a »közönséges« emberek halálában végbemenő feltámadás bizonyos értelemben még befejezetlen esemény: olyan esemény, amely már kezdetileg jelen van, de hatását még nem fejtette ki teljes mértékben.” (Weissmahr Béla: Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben? In *Zeitschrift für katholische Theologie* 100(1978) 441–469; 446.)

¹¹ Weissmahr Béla: Filozófiai és fundamentálisteológiai megfontolások a csoda problémájához. In Benyik György (Szerk.): *Csoda-elbeszélések*. Szeged, JATEPress, 2000. 171–185; 180. Vö. Weissmahr: Keletkezhet-e szellem anyagból? 229–230, 238., Weissmahr Béla: A világegyetem létrejötte: teremtés és fejlődés. In Weissmahr: *Az emberi lét értelme*. 201–218; 203., Weissmahr: Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben? 441.

biztos, hogy ez az érv megállja a helyét. Hiszen attól, hogy az *eredmény* tekintetében Isten működése a teremtményi erőkkel válik összemérhetővé (annyiban, hogy az ő tevékenységének eredménye is egy világon belüli valami), még nem feltétlenül veszik el az ő különműködése. A különböző okok bizonyára különbözőképpen hatnak, de a hatásuk talán lehet ugyanolyan. Ráadásul azt is mondhatná valaki, hogy „az egész világ transzcendens-immanens módon működő teremtménye”¹² nem lehet annyira transzcendens, hogy ne tudjon közvetlenül hatást gyakorolni a világban, még hozzá olyan hatást, amelynek eredménye varratmentesen integrálódik az általa teremtet világba.¹³

Ám Weissmahr elköteleződött amellett, hogy Isten és a világ viszonyát ennél jóval közvetettebbnek tekintse. Isten szerinte a világ *egészével* van csak közvetlen, mégpedig teremtményi viszonyban, az *egyes* dolgokkal és eseményekkel nincs. Visszatérően hangsúlyozza: „Isten világon belüli működését kivétel nélkül a világon belüli erők másodlagos okként való önálló működése közvetíti.”¹⁴ Még azt is ennek megfelelően értelmezi, amit az Újszövetség úgy fejez ki, hogy Isten „feltámasztotta Jézust a halálból” (Apcsel 3,15, 2Kor 4,14, Róm 8,11). „Ahogy mindent, ami a világon belül történik, Isten Jézus feltámadását is másodlagos okok által érte el. Jézus feltámadása a világ szintjén teremtményi erők eredménye.”¹⁵ Természetesen Weissmahr azt is visszatérően hangsúlyozza, hogy e teremtményi erők működését Isten teszi lehetővé, és hogy Isten nélkül azok semmire sem volnának képesek. Ám azt is világossá teszi, hogy nélkülük Isten sem tehet semmit a világban. „Mennél inkább okoz valamit Isten teremtményként és első okként, annál inkább okozza ugyanazt a teremtmény saját (persze mindig Istentől kapott) öntevékenységével a maga másodlagos oksági szintjén.”¹⁶ E reciprok szerkezet szépséghibája, hogy Weissmahrtól gyakorlatilag semmit nem tudunk meg arról, hogyan működik Isten elsődleges oksága. Amiről az ő vezetésével gondolkodni tudunk, az a teremtményi erők hatása. A teljesség kedvéért mindig utalhatunk Isten körvonalazatlan szerepére, ám anélkül, hogy bármi közelebbit állíthatnánk róla.

Ha feltesszük, hogy Weissmahrnak az Isten-világ viszony alapszerkezetét tekintve igaza van, akkor nem vonhatjuk meg tőle az egyetértésünket akkor sem, amikor a lélekre is kiterjeszti

¹² Weissmahr Béla: *Der Mensch als Person und seine Erschaffung*. In Rainer Koltermann (Hrsg.): *Universum, Mensch, Gott. Der Mensch vor den Fragen der Zeit*. Styria, Graz-Wien-Köln, 1997. 137–156. Word 7

¹³ Nem tűnik számomra kétségtelennek ez a megállapítás sem: „Ha Isten az általa teremtet erőktől függetlenül hozna valamit létre a világban, akkor az, amit így létrehozott, noha feltételezésünk értelmében a világhoz tartozik, mégis a világon kívül állna. Mivel *létrejötté által* semmi köze a világhoz, azért *fennállása szempontjából* sem lehet hozzá köze.” (Weissmahr: *Filozófiai és fundamentálisteológiai megfontolások a csoda problémájához*. 180.)

¹⁴ Weissmahr: *Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben?* 441.

¹⁵ Weissmahr: *Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben?* 443.

¹⁶ Weissmahr: *Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben?* 455. „Mennél intenzívebben hat Isten a világban, annál intenzívebben hat maga a saját aktivitásra képes teremtmény.” (Weissmahr: I. m. 451.)

állítását. Ha „az ember lelkének megteremtését olyan, kizárólag Isten által véghezvitt cselekvésként értjük, amelynek eredménye egy meghatározott valami a világon belül, akkor Istent ugyanarra a szintre helyeztük, mint azokat a teremtményi erőket, amelyek meghatározott eredményeket hoznak létre a világon belül.”¹⁷ Ezek szerint hogy Isten transzcendenciáját megóvjuk, el kell fogadni, hogy a lélek, mint minden más, természetes okok révén jött létre – akkor is, amikor az evolúcióban először jött létre lelkes teremtmény, és akkor is, amikor egymás utáni generációkban emberi lények keletkeznek. Ez elől csak akkor térhetnénk ki, ha egyáltalán nem tekintenénk a lelket egy „meghatározott valaminek a világon belül”. Talán az egyébként is rosszhírű szubsztanciadualizmus egy erős változatára volna szükség ahhoz, hogy azt mondhassuk, a lélek mindenestül transzcendens, nem része a világnak, így megteremtése közvetlenül Isten műve lehet.¹⁸ Weissmahr viszont (éppen az észfogalmak alapján) nem akarja a lelket merőben transzcendensnek és a testtől lekülönült valaminek látni, hanem a világ immanens részének tekinti. Innentől kezdve a lélek nem lehet más, mint evolutív folyamatok eredménye.

Ennyiben Weissmahr Béla elmélete szembemegy a katolikus egyházban a *Humani Generis* enciklika (1950) óta uralkodó, sokak katolikus identitásának magjához tartozó mérsékelt evolucionista nézettel, amely elfogadja, hogy testünk az evolúció terméke, ám a lelket közvetlen isteni adománynak tekinti. „Egy metafizikai teremtestan álláspontjáról el kell utasítani [...] azt a felfogást [...], hogy a nemzés alkalmával Isten közvetlenül teremti az emberi lelket és [...] helyezi a keletkező emberi testbe. Ezzel szemben az emberi lélek keletkezésében aktívan részt kell vennie a kifejlődő magzatnak is.”¹⁹

A lélek halhatatlansága

Annak ellenére, hogy Weissmahr a világ és Isten viszonyának szerinte helyes felfogása jegyében a lelket eredete szerint is a világba ágyazza, és ezzel teljesen evilágivá teszi, megtagadva tőle minden istenkapcsolatot, amelyet nem immanens tényezők közvetítenének – szóval, ennek ellenére legfőbb törekvése kimutatni, hogy „az ember szellemi lelkének világunk bármely másik anyagi létezőjénél lényegileg magasabb létfok tulajdonítható.”²⁰ A kérdés csak

¹⁷ Weissmahr Béla: Der Mensch als Person und seine Erschaffung. Word 7.

¹⁸ További lehetőség volna, ha azt tételeznénk fel, hogy lélek nem egy meghatározott valami, hanem egy létely, abban az értelemben, hogy *nem* szubsztancia, *nem* egy létező. Ebben az esetben nincs szükség olyan teremtető aktusra, amely behelyezi a lelket a világba, hanem a lélek az emberrel együtt teremtetődik, illetve az étellel együtt adódik tovább (már ha van értelme egy létely teremtetéséről és továbbadásáról beszélni), és minden, amit az ember teremtetéséről gondolunk, érvényes a lélekre is.

¹⁹ Weissmahr Béla: Keletkezhets-e szellem anyagból? 238–239. Vö. Weissmahr: Der Mensch als Person und seine Erschaffung. Word 6

²⁰ Weissmahr: Der Mensch als Person und seine Erschaffung. Word 9.

az, *menyire* magas ez a létfok. Hiszen miután a lélekre rázárul a világ, csak saját léte erejének mértéke szerint emelkedhet ki a végességből, a romlandóságból. Vagy halhatatlan saját természeténél fogva, vagy nem halhatatlan. Isten, aki mindig az evilági okokon keresztül hat a világban, nem óv meg a teljes haláltól, ha saját erőmből nem vagyok halhatatlan.²¹ Ezért Weissmahrrel együtt meg kell kérdeznünk: „Vajon az ember szelleme oly mértékben valóságos-e, hogy a biológiai halál semmit sem árthat neki?”²² Nem követem most nyomon annak hegelianus bizonyítását, hogy az emberi lélek, ez a létező, ez a szubsztancia (sőt az emberben levő egyetlen a szó szoros értelmében vett szubsztancia) *olyan mértékben valóságos*, és *olyan mértékben* szubsztancia (merthogy Weissmahrnál a szubsztancia-mivoltnak is fokozatai vannak), hogy a feltétlen dimenzióját is eléri, vagyis halhatatlan.

Azért sem követem nyomon ezt a bizonyítást, mert sajnos egyáltalán nem világos számomra, mit jelent az, hogy valami „eléri a feltétlen dimenzióját”, vagy hogy „az abszolút szférájáig hatol”.²³ Pedig ez döntő kérdés, amelybe újra bele fogok ütközni, hiába fordulok most egy másik kérdés felé.

Az én halhatatlanságom

Tegyük fel, hogy halhatatlanság weissmahri bizonyítása sikeres! Tegyük fel, hogy beláttuk, az ember szellemének, következésképpen *az én szellememnek* sem árthat semmit a halál! Úgy tűnik, Weissmahr szerint ezzel már azt is bizonyítottuk, hogy *én magam* halhatatlan vagyok. Láthatólag nála a lélek halhatatlansága a feltétele annak, hogy igenlő választ adjuk arra a számára is fontos kérdésre, hogy „Lehet-e arról beszélni, hogy maga a személy, amik mindannyian vagyunk, empirikus-biológiai létezésének pusztulása ellenére is megmarad, tehát hogy személyes valóságunk túléli biológiai létezésünk megszűntét.”²⁴ Csakhogy nekem úgy tűnik, hogy az az ár, amelyet kész megadni a lélek, így az én lelke halhatatlanságának bizonyításáért, veszélyezteti azt, hogy *én magam* halhatatlan lehessek. Minden azon múlik, hogy a megfelelő értelemben azonos vagyok-e a lelkeimmel, amelynek a halhatatlanságát bizonyítjuk. Ám a probléma nem abból az intuícióból fakad, hogy a lelkeimen kívül a testem is hozzám tartozik. Ha ugyanis hagyatkozhatunk a weissmahri érzefogalmakra, akkor a lélek nem különül el a testtől. A problémát inkább az okozza, hogy nem olyan könnyű az ilyen, a testtel

²¹ Emlékezzünk vissza: még Jézust sem maga Isten támasztotta fel. „Jézus feltámadása egyfelől teljességgel Isten teremő aktusa, tiszta kegyelmi ajándék, másfelől viszont Jézus emberi szabadságának a haláláig menő önátadásra vonatkozó döntésének eredménye.” (Weissmahr: Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben? 456.)

²² Weissmahr: *A szellem valósága*. 237.

²³ Weissmahr: *A szellem valósága*. 265.

²⁴ Weissmahr: *A szellem valósága*. 237.

egységben lévő léleknek elérnie a feltétlen dimenzióját. Ami szükséges mindannyiunk reményének és a nagy monoteista vallások ígéretének – nevezetesen, hogy annak, aki én vagyok, jövője van a halál után is – a beteljesüléséhez, az ellehetetleníteni látszik annak weissmahi feltételét, hogy „elérhessem a feltétlen dimenzióját”.

A problémát a szubjektivitás egy mozzanata, az empirikus és a tiszta én különbsége okozza. Weissmahr a lélek halhatatlanságát a tiszta, a transzcendentális, a transzempirikus énre alapozza.²⁵ Ez a szellemmel azonosított én *fogalma szerint* tudatos önvonatkozás. Azért nevezhetjük tisztának, mert semmi másra nem vonatkozik, csak önmagára, így semmire rá nem utalt, semmilyen feltételnek alá nem vetett, vagyis feltétlen. Önmagában áll, tehát szubisztál és szubsztanciaként van. Ám még ha feltesszük is, hogy az ilyen önvonatkozás nemcsak egy reflexív *struktúra*, hanem egy *létező*, amely kizárólag önmagától függ, és ezért el sem pusztulhat, akkor is látni kell, hogy én, akinek a vallások halál utáni létet ígérnek, nem vagyok tiszta én. Empirikus énem van, és amellet, hogy az önvonatkozás kellően magas fokát valósítom meg, és ezért analóg értelemben énnek vagyok nevezhető, ezer szállal kötődöm valamihez, ami nem én vagyok. Magamra is vonatkozom, és erre a másra is, és éppen ez a másra való vonatkozás – nevezzük ezt röviden materialitásnak – konstituál engem. Ezért aztán az empirikus tudat szubjektumát nem illetik meg azok a predikátumok, amelyekre alapozva a tiszta ént halhatatlannak tekinthetjük.

Amíg önmagamnak, ennek a konkrét személynek remélem a halhatatlanságot, addig nem vigasztal, ha azt hallom, hogy lényemnek van egy magja, a tiszta én, amely szubsztanciaként örök. Ő nem én vagyok. Ő nem is tud rólam, mert nem tud mindarról, ami engem konstituál. Nem is tudhat, hiszen tiszta. A filozófia révén felfedezhetem lényemnek ezt a magját, a bennem levő tiszta ént, de én nem az ő továbbélésében reménykedem, mert az én reményem az, hogy annak, aki *én* vagyok, van jövője a halál után.

Erre nem lehet azt válaszolni, hogy az értelmi gondolkodáshoz való ragaszkodásom miatt nem látom be a szubsztanciális lélek halhatatlanságának bizonyításával együtt saját halhatatlanságomat is. Nem lehet azt mondani, hogy elszigetelem egymástól az empirikus ént, amellyel azonosítom magam, illetve a tiszta ént, amelyet megtagadok, holott az, hogy egy ilyen azonosítást végre tudok hajtani, félreérthetetlenül utal a tiszta, a transzcendentális én bennem való működésére. Mert még ha elismerem is, hogy tökéletes egységet képez bennem a tiszta és az empirikus én, akkor is érvényben marad a tétel, hogy az én annál inkább van és szubisztál, annál inkább éri el a feltétlen dimenzióját, mennél tisztább. Márpedig mennél inkább egységben

²⁵ Vö. pl. Weissmahr: *A szellem valósága*. 238–239.

van az empirikus énnel, annál kevésbé tiszta. Vagy közelítsük meg másképp. Ha az ész gondolkodásával felismerem, hogy az „anyag és a szellem nem két különmemű valóság,”²⁶ hogy az „ember lelke [...] nem teljességgel immateriális,”²⁷ akkor utat nyitok a lélek olyan leírása felé, amelyben magamra ismerhetek. De mennél ismerősebbé válik számomra ez a szellem, annál inkább elveszíti azt a jellegét, amely miatt halhatatlannak lehetett tekinteni.

Ha az én halhatatlanságom a tét, minden azon múlik, mennyi végességgel, például empirikus élettörténettel terhelhető meg a szellem, hogy még elérhesse a feltétlen dimenzióját, vagyis hogy halhatatlan legyen? Ezzel az egyáltalán nem költőinek szánt kérdéssel szeretném befejezni. Hol húzódik a feltétlen dimenziójának a határa, mennyit menthet át *belőlem* oda a halhatatlan lelkem?

²⁶ Weissmahr: Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben? 457.

²⁷ Weissmahr: *A szellem valósága*. 277.